

'56-os magyar forradalmárok az ungvári börtönben

Rezümé. 57 évvel az 1956-os forradalom után egyre több igazságot tudunk meg a magyar nép tragikus és hősiességéről. Azokról a történelmi napokról, amikor a világ szemtanúja lehetett a spontán alakuló, vezér nélküli szabadságharcnak a szovjet rezsimmel szemben.

Azokban a napokban a magyar fiatalok több ezer honfitársukat vezették a moszkvai Szovjet Kommunista Párt irányította magyar kormány ellen. A tanulmány azokat a dokumentumokat mutatja be, amelyeket az Ukrajna Állambiztonsági Hivatalában őriznek. Ezek a dokumentumok a magyar forradalmárok Szovjetunióba történő deportálásáról számolnak be. A dokumentumok szerint több mint ezer főt tartottak fogva az ungvári börtönben 1956 decembere és 1957 januárja között. A kihallgatási jegyzőkönyvekből pedig megtudhatjuk, hogyan teltek itt napjaik.

Abstract. *Hungarian Revolutionists of 1956 in the Prison of Ungvár*

57 years after the Hungarian revolution of 1956 we get to know more and more about the truth of those historical days of Hungarian nation, when the world witnessed one of the largest leaderless, spontaneously organized wars of independence against the Soviet regime. On those days Hungarian youth led thousands of their countrymen against the Hungarian government which was sponsored by Soviet Communist Party from Moscow.

This article is about the documents which are held in the Archive of the State Security Agency of Ukraine. These documents give evidence of the deportation of Hungarian revolutionists to the Soviet Union. According to the documents more than one thousand people were held in the Prison of Ungvár in the period of December 1956-January 1957. From the interrogation protocols we can get to know about their life spent in prison.

Az 1956-os magyar forradalom történetéről – ami ma már különböző levéltári forrásokon keresztül hitelesen dokumentálja a magyarság összetartozását – az elmúlt években számos munka született Magyarországon és annak határain kívül. Az egykori Szovjetunió, ezen belül Ukrajna levéltári anyagainak a korszakra vonatkozó dokumentumok nagy része azonban még mindig feldolgozásra vár, így Kárpátalján is a levéltári források egy része még mindig titkosított. Pedig ez a terület – Kárpátalja – a forradalom alatt kulcsszerepet játszott, hiszen Magyarországgal határos, magyarlakta vidék lévén színterévé vált a deportálásoknak, kihallgatásoknak, meghurcoltatásoknak, a katonai és politikai műveletek irányításának.

A múltat tisztán kell látnunk ahhoz, hogy biztos alapokon álló jövőt építhesünk, ehhez azonban szigorú tényfeltáró munkát kell végeznünk! A forradalom igaz eseményeinek kutatása, igaz történetének bemutatása és a forradalmárok nevének ismertetése a XXI. század történészeinek erkölcsi és szakmai kötelessége.

Fontos, hogy a jövő generációjának teljes igazságot tartalmazó történelmet adhassunk át. Ehhez azonban még rengeteget kell dolgoznunk. Ha lassan is, de

* A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem és Társadalomtudományi Tanszékének docense.

azért folyamatosan felszínre kerülnek olyan adatok, amelyek bizonyítják az igaztalanságot, a szovjet diktatúrának való teljes kiszolgáltatottságot, a magyar forradalmárok hősiességét, szenvedését, de sajnos azt is, hogy a „magyar” nem mindig jelenti a „magyar”-t, az identitástudatot, az érzést, hogy magyar lévén kiállok a nemzetemért, népemért, még akkor is, ha az elnyomó gépezet megtorolja. Ennek nagyon jó példái figyelhetők meg a Magyarországról Szovjetunióba deportáltakal kapcsolatos dokumentumok feldolgozása során, mert bizony akadtak, akik magyarként szovjet ruhát viselve, szovjet módon büntették azokat a magyar honfitársaikat, akik az egységes magyar nép szabadságáért és jogaiért harcoltak.

Az '56-os forradalom teljes és igaz értékelése majd akkor készülhet el, ha minden adat felszínre kerül. Ma, 57 évvel a forradalom után úgy érzem, hogy még csak az adatmegmentés stádiumában járunk.

Az Ukrajna Állambiztonsági Hivatala levéltárának iratanyaga között a legtöbb dokumentum a deportáltak iratanyaga.

Az összesített névsorok többnyire géppel készültek, sok bennük az elírás, a nevek, helynevek gyakran kiolvashatatlanok, felismerhetetlenek. Nehezíti a beazonosítást, hogy a nevek egy részét nem helyesen írták le, mivel nem a személyazonosító okmányból, hanem hallás után rögzítették, ráadásul többnyire magyarul nem tudó személyek. Gondot jelenthetett az is, hogy a cirill betűkészlettel nem lehet leírni a magyar ékezetes magánhangzókat, továbbá a „cz”, „th”, „ch”, „sch” stb. betűkapcsolatokat, de az oroszban nincs *w*, *y* és *ly* betű sem. A rövid és hosszú magán- és mássalhangzók, valamint a hangsúlyos és hangsúlytalan szótagok közötti különbséget sem mindig érzékelték a leírók. Például a cirill *o* betűvel leírt hang a magyarban lehet *o*, *ó*, *a* és *á*, esetleg *ö*, *ő*. Gyakran problémát jelent a *g* és a *h* betűk közötti különbség felismerése, ugyanis ezeket gyakran felcserélve használják.

Nagyon eltérőek az adatok, amelyek a deportáltak számára vonatkoznak. A Viktor Juscenko, Ukrajna elnöke által 2007. július 10-én Sólyom László köztársasági elnöknek átadott lista közel háromezer nevet tartalmaz.¹ Az eddigi kárpátaljai levéltári kutatások alapján elmondható, hogy több mint ezer magyar forradalmár járta meg a szovjet börtönöket.

Ezt a számot megerősíti Jevgenyij Malasenko (1956-ban ezredesi rangban Magyarországon állomásozó szovjet Különleges Hadtest megbízott törzsfőnöke volt), aki az 1993-ban közreadott visszaemlékezésében több mint ezer deportált-ról beszél, beleértve a nőket, gyerekeket.²

A rendszerváltás után Magyarországon többen azt állították, hogy a deportáltak egy részét Szibériába vitték, akik azóta is ott raboskodnak. John P. C. Matthews amerikai történész 2007-ben megjelent könyvében arról számol be,

¹ Kárpáti Igaz Szó, 2007. július 14. 2.

² JE. I. MALASENKO: A Különleges Hadtest Budapest tüzeiben – Egy szemtanú visszaemlékezései. In: Szovjet katonai intervenció 1956 (szerk.: Györkei Jenő, Horváth Miklós), Budapest, Argumentum Kiadó, 1996. 35.

hogy a deportálások a szovjet támadás második napján, november 5-én kezdődtek el és a forradalmárokat Ungvárra, Sztrijbe vitték, mely települések gyűjtőhelyek voltak, ugyanis innen Szibériába akarták szállítani a foglyokat.³ A KGB-dokumentumok szerint azonban már november 4-én elkezdték a deportálást, azaz november 4-én egy főt, november 5-én két főt, hatodikán, hetedikén 1-1 főt. 8-ától pedig tömegesen kezdték a Szovjetunióba szállítani a magyar fiatalokat. A Szibériába való deportálásnak tényét az eddig előkerült levéltári dokumentumok nem támasztják alá.

Az Ukrajna Állambiztonsági Hivatala ungvári archívumában őrzött források rávilágítanak arra, hogy milyen sablonokat használtak a szovjet hatóságok a forradalom értelmezésére. A kihallgatások prekonceptcionálisak voltak, a tényeket elferdítették, csakúgy, mint az események jellegét. A hatóságok fő célja köztudott: a társadalom egészének megfélemlítése, megtörése, a politikai csoportosulások kiiktatása, likvidálása. A kihallgatások során is érzékelhető, hogy saját koncepciójukat erőltetik bevallásra, beismerésre. Azonban a kihallgatottak védekezési stratégiája is sok helyen torzítja a hiteles tényfeltárást. Előfordul, hogy egy deportáltat többször is kihallgatnak, ilyenkor jellemző, hogy az első kihallgatásnál a vallatott több mindent elmond, naivan, majd a későbbiekben már csak azt ismeri be, amiről úgy gondolja, arról a szovjet hatóságok már úgyis tudnak.

Ezek a KGB-iratok tényként, kézzelfogható bizonyítékként ismertetik és állítják az igazságot a deportálásokról. Hiszen a dokumentumok azon forradalmárok névsorait, kihallgatási jegyzőkönyveinek összefoglalóit tartalmazzák, akiket 1956 novemberében a Szovjetunióba deportáltak.

A letartóztatott forradalmárokat 3 csoportba sorolhatjuk:

Az első csoportba tartoznak azok a magyar forradalmárok, akiket a magyarországi, általában megyei börtönökbe hurcoltak, majd a hosszú órákon át tartó kihallgatásokat követően szabadon engedték őket. Ezt követően vallomásaikat összevetették az ÁVH és saját hírszerzőik útján szerzett adatokkal, továbbá az Ungváron kihallgatott egyetemisták vallomásaival. Leginkább a nyugati kapcsolataik felől érdeklődtek, valamint az érdekelte őket, hogy a katonaság, rendőrség mennyire segítette őket az „ellenforradalmi” tevékenységükben.

A második csoportba az utcáról összeszedett polgárokat soroljuk, akiket néhány nap fogva tartás után hazaengedtek, mivel még hivatalos dokumentum sem volt náluk, és bebizonyosodott róluk, hogy járókelők voltak csupán, semmilyen szerepet nem vállaltak a forradalomban.

Szerov Hruscsovnak címzett jelentésében azt írta: „*A letartóztatásokat csak bizonyítékokkal alátámasztott, az ellenséges tevékenységet tanúsító, konkrét adatok megléte esetén foganatosítjuk...*”⁴ Ezzel szemben 1956. december 8-án Belcsenko tábornok Ungvárról közölte Maljarov vezérőrnaggyal, a KGB Közpon-ti Nyomozati Főhivatala igazságügyi vezetőjével, hogy „*Küldöm azon személyek*

³ JOHN P.C. MATTHEWS, 2007. 484–485.

⁴ SZEREDA–SZTIKALIN, 1993. 151.

névsorát, akikről nem rendelkezünk anyagokkal arról, hogy részt vettek volna a lázadásban.”⁵ Továbbá Holodkov Dudorovnak tett jelentése is alátámasztja, hogy több személyt nem megalapozottan tartóztattak le: „A foglyok jelentős részére vonatkozóan nem voltak megfelelően kitöltött dokumentumok. A rendelkezésre álló anyagok alapvetően a helyi magyar hatóságok, a szovjet hadsereg elhárító szervei, a katonák jelentései, illetve a letartóztatottak bemondása alapján készített listák voltak. A foglyok többségénél hiányoztak a letartóztatáshoz szükséges dokumentumok, sőt némelyek még a listákon sem szerepelnek, ...figyelembe véve, hogy a letartóztatottak között 14–17 éves kamaszok, közöttük lányok is vannak, feltételezhető, hogy a letartóztatások egy része nem volt megalapozott.”⁶

A harmadik csoportba olyan egyetemisták, nemzetőrök sorolhatók, akiket Ungvárra deportáltak. A magyar börtönökben, miután a letartóztatottakat – főleg ÁVH-sok – kihallgatták és kiderült, hogy volt fegyverük, Ungvárra küldték.

Általában 12–20 fős csoportokban vezényelték ki a fiatalokat a gyűjtőhelyekre, ahol katonai teherautó várta őket személyzettel. Egymás ölébe ülve 3 sorban 5-5 ember a teherautó fenekén helyezkedett el, amelyen némi szalma volt, az autón fegyveres katonák ültek és a fiatalokra szegezték fegyvereiket. Több ilyen autó páncélozott járművek, dzsip kíséretében elindult a szovjet–magyar határ felé nagyon gyakran anélkül, hogy közölték volna a fiatalokkal, hová viszik őket. Az útvonal: Magyarországról Nyíregyháza–Beregsurány–Munkács–Ungvár. A pihe-nőhelyeken igyekeztek megfélemlíteni őket, esetenként arról beszéltek, hogy Szibériába viszik ki a foglyokat, máskor arról, hogy mégsem viszik őket Szibériába, hanem hamarosan kivégzik őket, aztán mégis meggondolták magukat, és tovább indultak a Szovjetunióba.

A foglyok egy másik részét zárt vagonokban szállították a Szovjetunióba.

A fiatalok – miután rájöttek, hova viszik őket – útközben cédulákat dobáltak ki az adataikkal, amit beletekertek sálba, kesztyűbe. Így néhány héten belül, miután a cédulák nyugatra is kikerültek, kiderült, hogy a fiatalokat kivitték az országból. Több fiatal szülei is az Amerika Hangja, vagy a Szabad Európa Rádióból tudták meg, hogy gyermekük a Szovjetunióban van.

Már Beregsuránynál, Munkácsnál megfosztották a fiatalokat minden értéktől: óra, pénz, ékszer stb. Ungvárra érkezve pedig kopaszra nyírták őket, fertőtlenítették, majd lefényképezték, elvették a ruhájukat és börtönöltözetet, rossz pufajkát adtak helyette. 12–14 személyes cellákba helyezték el őket, amelyben 6–7 darab emeletes vaságy volt, amin 3 szál deszka volt elhelyezve. A deszkákba neveket karcoltak. Természetesen igyekeztek nem egy cellába rakni az egy helyről, egy városból érkezőket.

Sokukat annak ellenére, hogy már késő este volt, még aznap elkezdték kihallgatni. A kihallgatás után a rabokat nem vitték vissza ugyanabban a cellába, ahonnan kihozták őket a kihallgatásra, nehogy elmondják, miket kérdeztek tőlük

⁵ KGB, F. 43. o. 1. p. 15. No. 4. 1956.

⁶ SZEREDA–SZTIKALIN, 1993. 157.

a vallatók. Így azonban gyorsan kiderült, hogy Magyarország legkülönbözőbb részeiről vannak Ungváron forradalmárok. Az ágydeszkákba vésett nevekből kiderült, hogy a magyar forradalmárok előtt itt raboskodtak 1953-ban a berlini, majd 1956-ban a poznani forradalmárok is. A magyarok is belevésték a nevüket és azt, hogy „1956 Budapest”.

A kihallgatók közül sokan nem voltak tisztában azzal, hogy mit is keresnek itt a magyar foglyok, hiszen csakúgy, mint azok a szovjet katonák, akiket a forradalom vérbefolyatására vezényeltek Magyarországra, ők sem tudták, hogy mi is zajlik odaát pontosan. Ez persze meglátszott azokon a kérdéseken is, amelyeket feltettek a magyar fiataloknak: pl. hány terhes anyát dobott le a 10. emeltről? Hány szovjet csecsemőt gyilkolt le? Melyik imperialista titkosszolgálatban tevékenykedik? Kik vezényelték az ellenforradalmi tevékenységet? Ki készítette elő és ki vezette a magyarországi ellenforradalmi lázadást? Kik támogatták anyagilag az ellenforradalmi tevékenységeket? Honnan kapták a fegyvereket? Kik vezényelik nyugatról a magyarországi ellenforradalmat? Kik voltak azok, akik részt vettek az államhatalom képviselőinek agyonlövésében és más borzalmakban? Kitől kaptak nyugati fegyvereket? A Vörös kereszt milyen szerepet tölt be az ellenforradalomban? A Vörös keresztben keresztül jutnak a lázadók pénzhez és fegyverekhez? Melyik imperialista titkosszolgálatba van beszervezve? Ki pénzelte a felkelést? Mit tud a kommunistákkal való leszámolásról? Kik voltak a felkelés alatt alakult testületek vezetői és tagjai? Ki szólított fel a néphatalom elleni felkelésre? Ki adta ki a fegyvereket? Használt-e fegyvert az államhatalom képviselőivel szemben? Tanúsított-e ellenállást a szovjet csapatokkal szemben? stb.

Hamar kiderült az is, hogy a börtönőrök egy része kárpátaljai magyar, vagy legalábbis tud magyarul. A kárpátaljaiakat azt várták, hogy a magyar forradalomnak köszönhetően hamarosan ők is kitehetik a magyar Kossuth-címeres zászlót. Több börtönőr titokban ételt hozott a foglyoknak.

A kihallgatás többnyire orosz nyelven folyt. A tolmácsok főként kárpátaljai magyarok voltak. Többek között a beregszászi állami levéltár alkalmazottai – Gajdos Béla, Foltin Dezső, Szijjártó Sándor – is részt vettek a kihallgatásokon, mivel a levéltár mint intézmény a KGB-hez tartozott. A tolmácsok, akiknek zöme tehát kárpátaljai magyar – tanár, tanító, levéltáros – volt, odasúgta a forradalmároknak, hogy higgyék el, ők sem jószántukból vesznek részt a kihallgatáson, nem szívesen tolmácsolnak, hiszen ők is pozitív eredményeket vártak a forradalomtól. Gyakran előfordult azt is, hogy magyarországiak voltak a tolmácsok.

Egyszerre többen is kihallgatták őket, akik kerestkérdéseket tettek fel, hogy kisedjék a hallani akart „igazságot”. Ha nem magyar érzelmű volt a tolmács, akkor bizony előfordult, hogy rosszindulatúan fordított, ebben az esetben csak annak volt lehetősége a korrigálásra, aki beszélt oroszul.

Az ungvári börtönből több magyar forradalmárt is néhány nap múlva Galíciába, Sztrijbe vittek, ez a konvoj nagyon vegyes volt. Magyarország különböző

területeiről voltak benne foglyok. 20–25 fő került egy teherautóra, amely a vasútállomásra vitte őket, onnan tehervagonokkal folytatták tovább útjukat a Kárpátokon át Szrijbe, ahová másnap délelőtt érkeztek meg. Itt csupasz vaságyakon aludtak néhány napig, a fűtés fába vakolt kályhával volt megoldva, amit a folyosóról tápláltak. A személyzet itt is rokonszenvezett velük, hamar kiderült, hogy lengyelek voltak. Kb. egy hét, esetenként 12–14 nap kihallgatás, faggatás után visszaszállították őket Ungvárra, de már nem zárt vagonokban, hanem rácsos ablakos folyosós-fülkés, a személykocsihoz hasonló vonaton.

Voltak, akiket Sztrijen kívül Lembergbe, Drohobicsba, Sztanyiszlávba vittek, azt nem lehet tudni, hogy miért éppen oda. Az azonban mindenképpen igaz, hogy az elhurcoltak között voltak „letartóztatott” ÁVH-sok, akiknek a naiv egyetemisták mindent elmondtak, amit a vallatóknak nem, és majd hazatértük után derült csak ki, hogy beépítettek voltak, és azt a feladatot kapták, hogy a foglyoktól információkat gyűjtsenek.

David Irving szerint a deportáltak túszok voltak a szovjetek kezében.⁷

A börtönben a nap közös mosdással, létszámjelentéssel kezdődött, majd reggeli, séta, ami kb. fél óra volt, ebéd és vacsora. Hetente egyszer fürdés és mozi, itt találkoztak és látták a többieket. Vehettek fogkefét, fogkrémet, szappant rendelésre. Magyar nyelvű könyveket is kaptak kárpátaljai íróktól, ha kértek, de újságokat nem. Így aztán semmit nem tudtak arról, hogy mi zajlik odahaza. A kihallgatás esetenként több órán át tartott (3–7 óra).

Közben Magyarországról a forradalmárok rokonai, tanárai mindent megtettek annak érdekében, hogy hazahozassák a deportáltakat. Így például dr. Polinszky Károly, a Veszprémi Egyetem dékánja még a szovjet nagykövetséget is felkereste, és még Ungvárra is elment az elhurcoltak után, sajnos, eredménytelenül. Polinszky a deportálásról tájékoztatta a fiatalok szüleit. A titkárnőjével éjszakánként sokszorosította az elhurcoltak névsorát, és ahova csak tudta, eljuttatta azt, így pl. eljutatta Major Ottóhoz és Krishna Menon indiai ENSZ-megbízotthoz is. Emellett pl. a Veszprém megyei újság, az *Új út* november folyamán többször írt a Szovjetunióba hurcoltakról. November 22-én például a szovjet börtönt megjárt Csicsics Péterről jelenít meg ebben az újságban cikket Adamecz Béla, a Megyei Munkástanács titkára. Ezekből a tudósításokból megtudta a világ, hogy magyar fiatalok vannak a Szovjetunióban. Majd a *Nemzetőr* c. nyugati magyar nyelvű lap 1956 karácsonyi száma is beszámol a veszprémiek szovjetunióbeli fogságáról *Veszprémből Striig* címmel. A 4. éves gimnazista, Lincmajer János is beszámol 1957-ben az ENSZ magyar ügyekkel foglalkozó vizsgáló bizottsága előtt. Így az ENSZ-jelentés 729. bekezdése rögzítette a veszprémi fiatalok elhurcolását és a világ megtudta az igazságot.⁸

A deportáltakat nem egyszerre szállították haza. Hazaszállításuk előtti napon egy irodában adatellenőrzést tartottak, és a korábbi leltár szerinti tárgyakat vagy

⁷ DAVID IRVING, 1981. 538.

⁸ Veszprém megyei Népiújság. 1956. X. 24., 27., 29.

annak egy részét visszaadták. Másnap hajnalban zárt Molotov típusú kis teherautókra vezényelték őket 10-esével.

Először a 18 éven aluliak térhettek haza november végén. A többi csoport december közepétől kezdődően tért vissza. Hazatértük után a börtönben még folyt a kihallgatásuk.

Az ÁVH is aktívan részt vett a letartóztatásokban, kihallgatásokban, bár nekünk a dokumentumokban nem szerepel, több fogoly kihallgatási jegyzőkönyvéből megtudhatjuk, hogy őket civil ruhás magyarok tartóztatták le és adták át a szovjeteknek. Talán ezzel magyarázható, hogy a források egy részében a felvett adatok között – a magyar személyazonosítási rendnek megfelelően – az édesanya neve szerepel, és nem az apai név, mint ahogy az a szovjet gyakorlatban szokásos volt.⁹

Összefoglalásként elmondható, hogy az Ungváron őrzött, magyar forradalmárokkal foglalkozó dosszié, a KGB-dokumentumok nagy része listákból és kihallgatási jegyzőkönyvekből áll. Nyilvánvalóvá válik az is, hogy Magyarországra történő visszaszállításuk után további kivizsgálás folyt a magyarországi szervek részéről.

A szovjet és magyar hatóságok levelezéseiből világosan látszik, hogy a letartóztatást végző katonai szervek is kihallgatták a foglyokat, feljegyzéseket, jelentéseket, beszámolókat készítettek. A magyarországi hatóságok és a kárpátaljai KGB tehát szoros együttműködésben végezték a deportálásokat. Az a tény tehát, miszerint a magyar hatóságok nem tudtak a deportálásról, megdőlni látszik. Bizonyítja ezt a tény az is, hogy számos magyarországi nagyváros hivatalosan átvette a Szovjetuniót megjárta foglyokat.

Az 1956-os forradalom és szabadságharc gyászos, véres napjai bebizonyították, hogy van magyar egység és összetartozás, hogy az emberek szívében és tudatában létezik egy közös haza, amiért határon innen és határon túl összefognak a magukat magyarnak vallók.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Az Ukrajna Állambiztonsági Hivatala levéltárában őrzött felhasznált KGB-iratok:

KGB, F. 43. o. 1. p. 12. No. 1. t. 12. 1956.

KGB, F. 43. o. 1. p. 15. 1956.

KGB, F. 43. o. 1. p. 9. No. 1. t. 9. 1956.

KGB, F. 43. o. 1. p. 16. No. 5. t. 1. 1956.

KGB, F. 43. o. 1. p. 21. No. 9. t. 1. 1956.

KGB, F. 43. o. 1. p. 17. No. 5. t. 2. 1956.

KGB, F. 43. o. 1. p. 1. No. 1. t. 1. 1956.

KGB, F. 43. o. 1. p. 11. No. 1. t. 11. 1956.

KGB, F. 43. o. 1. p. 2. No. 1. t. 2. 1956.

KGB, F. 62. o. 2. No. 22. 1956.

KGB, F. 2558. o. 1. p. 876. No. 3385. 1957.

KGB, F. 2558. o. 1. p. 1248. No. 3395. 1957–1958.

⁹ KGB, F. 43. o. 1. p. 1. No. 1. t. 1. 1956. 205.

FELHASZNÁLT SZAKIRODALOM

- DAVID IRVING: *Uprising: one nation's nightmare: Hungary 1956*. London, 1981, Hodder and Stoughton.
- JE. I. MALASENKO: *A Különleges Hadtest Budapest tüzében – Egy szemtanú visszaemlékezései*. In: Szovjet katonai intervenció 1956 (szerk.: Györkei Jenő, Horváth Miklós). Budapest, 1996, Argumentum Kiadó.
- JOHN P.C. MATTHEWS: *Explosion: The Hungarian Uprising of 1956*. New York, 2007, Hippocrene Books.
- V. SZEREDA – A. SZTIKALIN: *Hiányzó lapok 1956 történetéből. Dokumentumok a volt SZKP KB levéltárából*. Budapest, 1993, Móra Ferenc Könyvkiadó.

FELHASZNÁLT SAJTÓ

- Kárpáti Igaz Szó*, 2007. július 14. 2.
- Veszprémmegyei Népiújság*. 1956. X. 24., 27., 29.

A kutatás az Európai Unió és Magyarország támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával a TÁMOP 4.2.4.A/2-11-1-2012-0001 azonosító számú „Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program” című kiemelt projekt keretei között valósult meg.